

Миндра Т. В.

Соціально-культурні особливості розвитку Трипілля

Завдяки географічному положенню, широкому ареалу економічних зв'язків та довготривалому розвитку Трипільська культура виступає як «центральний еталон» у системі періодизації неолітичних, енеолітичних та ранньобронзових культур Південно-Східної Європи [5, с. 15].

У порівнянні з матеріальною культурою соціальний устрій трипільського суспільства вивчений недостатньо. Археологічні джерела дозволяють стверджувати, що найнижчою одиницею була мала сім'я, яка мешкала в одному будинку. На поселеннях виділяються групи з кількох жителів і господарських споруд, які розташовувались ніби гніздами. Такі групи будинків належали великій сім'ї, що об'єднувала найближчих родичів. Великі сім'ї, вже як основні виробничі одиниці, об'єднувались у общину, в свою чергу общини — у плем'я, яке і було володарем території. На майнове розшарування трипільського суспільства вказують скарби з престижними металевими речами і прикрасами та окремі поховання з унікальним інвентарем [7, с. 284].

Одним з ключових і досі остаточно не вирішених питань у вивченні трипільської культури є з'ясування причин виникнення та статусу поселень-гігантів. Дослідниками вважається, що для суспільств ранніх землеробів найбільш раціональним було розселення в невеликих селищах вздовж річок. А створення мегаполісів, подібних Тальянкам, Майданецькому, Доброводам (Черкаська область) та ін. [6], було нераціональним з економічної точки зору, оскільки значно віддалялися від житла поля, лісові угід-

дя, значно утруднювалася доставка урожаю і деревини для опалення, будівництва і інших господарських потреб. Крім того, скупченість населення була здатна викликати спалахи епідемій. Залишається вважати, що причини виникнення гігантів лежать не в сфері економічної доцільності. Існують дві точки зору на причини виникнення поселень-гігантів: перша пояснює їх загрозою з боку скотарських степових племен, друга — загрозою з боку споріднених племен, що боролися за переділ територій. Існує також третя точка зору, підтримувана лише декількома дослідниками, про те, що виникнення цих поселень пов'язане з початком урбанізаційних процесів в трипільському середовищі [1, с. 93–109]. З усіх зовнішніх ознак статусу міста трипільським поселенням-гігантам притаманна лише одна — чисельність жителів більше ніж 5000 чоловік. Але ж цієї єдиної ознаки ще не достатньо, щоб з упевненістю вважати поселення-гіганти протомістами на кшталт прикладів з Близького Сходу.

Досить розвинутими були вірування трипільців, які підкорялися силам природи. Був поширений культ плодючості, віддзеркалений в образі праматері. З цим культом пов'язана глиняна пластика — глиняні жіночі та чоловічі статуетки, «трончики», фігурки тварин (переважно биків і баранів), хоча знайдені також фігурки ведмедів, оленів тощо, «вівтаріки», моделі саней та жител. Вважається, що скульптура малих форм була запозичена трипільцями від неолітичного землеробського населення культур Боян та Хаманджія (на Балканах). Але її коріння знаходяться значно глибше й ведуть на Близький Схід. Виникнувши тут разом із землеробством, мала пластика згодом набула поширення в Середній Азії, на Балканах, у Центральній і Східній Європі [4, с. 349]. Ці предмети використовувались

у різних ритуалах, пов'язаних з родючістю землі, викликанням дощу, засіванням полів, збиранням врожаю. Відправлення культів відбувалося в житлах, у спеціальних місцях, де будували вівтарі та хрестоподібні жертovníки [3, с. 33]. На великих поселеннях відомі будівлі-святилища для проведення общинних культових свят [3, с. 45]. Трипільська мала пластика, особливо портретна, є винятковим твором мистецтва. Через 55 віків на нас дивляться обличчя жінок — старих і молодих, з вузькими та широкими обличчями, чорним волоссям, зібраним у вузол на спині, чоловіки — з голеними головами, великим носом та широко відкритими очима.

Завдяки зображенням на статуетках та малюнкам на посуді дослідники можуть відтворити і деякі деталі одягу трипільців. Виготовлявся він із тканини, хутра та шкіри. Жіночим одягом була сукня, підперезана в талії, з короткими рукавами, трикутним чи округлим шийним вирізом, розкльошеною спідницею, яка сягала до колін й іноді закінчувалася торочками. Пояси використовувалися різної ширини та довжини, нерідко з китицями на кінцях. Взуття мало вигляд напіввисоких чобітків, часто оторочених хутром, або сандалій [4, с. 351].

Про відношення трипільців до потойбічного світу свідчать могильники у Північно-Західному Причорномор'ї — це ґрунтові поховання з обрядом скорченого трупопокладення, у Середньому Подніпров'ї — могильники з обрядом кремації.

Важлива риса трипільської цивілізації — це зародження та використання протописемності. Розвинена знакова система трипільців була кроком до створення писемності, який, втім, трипільці зробити не встигли. З-понад 300 відомих знаків — біля 12 %, згідно підрахункам дослідни-

ків, подібні до шумерських: «зірка», «рослина», «будинок» тощо. Також трипільці використовували глиняні жетони, такі ж, як в Месопотамії.

Але незважаючи на значні успіхи розвитку за 1500–2000 років, трипільці так і не змогли створити саме писемну культуру на зразок рабовласницьких держав Месопотамії та Єгипту, хоч ще у IV тис. до н. е. в період додинастичного Єгипту вони знаходились майже на одному рівні розвитку. Трипілля — це така «цивілізація, що не відбулася». Причин цьому багато, але головними, ймовірно, були природно-географічні фактори (великий простір для розселення, що не сприяло удосконаленню господарства та суспільних відносин). Наслідки екологічних природно-кліматичних змін в умовах архаїчної економіки мали глобальний характер. Трипільці так і не змогли подолати архаїчний устрій суспільних та економічних відносин.

1. Відейко М. Ю. Трипільська цивілізація / Михайло Юрійович Відейко. — Київ : Академперіодика, 2003. — 183 с.
2. Відейко М. Ю. Трипільська цивілізація в праісторії Європи / Михайло Юрійович Відейко // Трипільська цивілізація. Тези доповідей першого всесвітнього конгресу «Трипільська цивілізація», Київ, жовтень 2004 р. — К., 2004. — С. 10–13.
3. Відейко М. Ю. Давні поселення України: Альбом археол. джерел та реконструкцій. Ч. 1 / Відейко Михайло Юрійович. — К. : Ін-т археології НАН України, 2000. — 103 с.
4. Давня історія України: Первісне суспільство / гол. ред. кол. Петро Петрович Толочко. — Т. 1. — К. : Наукова думка, 1997. — 558 с.
5. Черняков І. Т. Сучасні проблеми досліджень трипільської цивілізації / Іван Тимофійович Черняков // Трипільська цивілізація. Тези доповідей першого всесвітнього конгресу «Трипільська цивілізація». — К., 2004. — С. 109–121.
6. Шмаглий Н. М. Крупные трипольские поселения в междуречье Днепра и Южного Буга / Николай Михайлович Шмаглий // Первобытная археология. Поиски и находки. — К. : Наукова думка, 1980. — С. 198–203.
7. Енциклопедія Трипільської цивілізації / гол. ред. Михайло Юрійович Відейко. — Т. 1, кн. 1. — К. : 2004. — 704 с.